

A NEMZETI PARASZTPÁRT KULTÚRPOLITIKÁJA A FORDULAT UTÁN
KULTURÁLIS KAPCSOLATOK A SZOVJETUNIÓVAL ÉS A SZOMSZÉDOS NÉPI
DEMOKRÁCIÁKKAL

A demokratikus átalakulás időszakának kultúrdiplomáciája

A Nemzeti Parasztpárt /NPP/ 1945 utáni kultúrdiplomáciáját elemezve láttuk,¹²⁷ hogy a párt nagy fontosságot tulajdonított Magyarországnak a háború miatt megszakadt nemzetközi kulturális kapcsolatai helyreállításának, a korábban nem létező együttműködések megteremtésének. Az NPP az egyik legfontosabb kül- és kultúrpolitikai feladatának a magyarság és a szomszédos népek viszonyának rendezését tartotta. A parasztpárti felfogás szerint az új, demokratikus Magyarországnak testvéri jobbát kell nyújtani minden népnek, az összes szomszédnak. A párt azon a véleményen volt, hogy szakítani kell a sovinizmussal, az imperialista politikával, de nemcsak a magyarságnak, hanem minden más népnek is. A Nemzeti Parasztpárt ugyanakkor a szomszédoktól azt is elvárta, hogy tartsák tiszteletben az ott élő magyarok emberi, kulturális és politikai jogait.

A Duna-medencei összefogásban való gondolkodás nemcsak erkölcsi kötelessége volt a magyarságnak, hanem reálpolitikai magatartás. Magyarországnak be kellett látnia, hogy sorsa és az egész magyarság jövője a Kárpát-medence népeihez is kapcsolódik. Az új külpolitikái és

kultúrdiplomáciai orientáció csak akkor válhatott sikeressé, ha a szomszédok politikája is megváltozik. A szomszédos országokkal a kapcsolatok rendezésének legfőbb akadálya a sovinszta-nacionalista múlt maradványainak túlélése mellett a nemzetiségi kérdés megoldásában jelentkező problémák, illetve a magyarság üldözése és diszkriminálása volt. Ezekkel az országokkal – a magyarság megmaradásának, identitásának biztosítása miatt – a kiépülő kapcsolatokban a kulturális-szellemi együttműködésben volt elsőbbsége.

1944 őszétől – 1945 tavaszáig az erdélyi magyarságot ért súlyos atrocitások és üldözések miatt Romániával a kapcsolatteremtés feltételei teljesen hiányoztak. Az együttműködés lehetőségei csak 1945. március 4-e után, a Petru Groza kormány létrejöttével teremtődtek meg. Groza a magyar nemzetiség sérelmének orvoslásával, a politikai jogainak rendezésével és a művelődési lehetőségek biztosításával új helyzetet teremtett a két ország és a két nép viszonyában. Az NPP minden eszközzel támogatta a magyar-román viszony pozitív változásait és fellépett a diszkriminációs politika ellen.

A Nemzeti Parasztpárt elsőrangú feladatának tartotta a Szovjetunióval való viszony rendezését is, az együttműködés fontosságát egymás szellemi értékeinek megismertetésében és a tudományos kutatások ápolásában látta. Mivel Jugoszlávia a háború után nagyban hozzájárult a Duna-medence népeinek együttműködéséhez, igyekezett helyreállítani a magyarság jogait és a jugoszláviai magyarság irányában toleráns kultúrpolitikát folytatott, ezért az NPP nagyra értékelte és támogatta a magyarok és a dél-szlávok egymásra találását.

Látható, hogy a párt kultúrdiplomáciájának centrumában a magyarság és a szomszédos népek viszonyának rendezése állt és elsőrendű célja az lett, hogy Magyarország és a Kárpát-medence népeinek viszonya az egyenjogúság alapján rendeződjön. Az 1945–1946-os demokratikus szakasról azt is megállapíthatjuk: annak ellenére, hogy a Nemzeti Parasztpártban több politikai irányzat – a baloldaltól a „jobbaldalig” bezárólag – is jelen volt, a kultúrdiplomáciát illetően lényeges, markáns eltérés nem volt a véleményeikben tetten érhető.

127 A Nemzeti Parasztpárt II. világháború utáni történetét Tóth István: *A Nemzeti Parasztpárt története 1944–1948*. Kossuth Könyvkiadó, 1972. c. monográfiájában feltárta. A Nemzeti Parasztpárt művelődéspolitikájával kapcsolatosan megjelentettem *A Nemzeti Parasztpárt és a kultúra /1945–1946/* c. monográfiámat. Stúdió Kiadó, 1995. Alábbi tanulmányaimban szintén a párt kultúrpolitikájával, illetve kultúrdiplomáciájával foglalkoztam: Keresztury Dezső művelődéspolitikai felfogása a politikai pluralizmus idején /1945–1946/. *Kortárs*, 1991/3; Német László iskola és felsőoktatáspolitikai felfogása a demokrácia kiépítésének időszakában /1945/. *Új Írás*, 1991/2; Illyés Gyula, Karácsony Sándor, Keresztury Dezső és Németh László felfogása a népművelődésről. *Irodalomtudományi Közlemények*, 1992, ősz-tél; A Nemzeti Parasztpárt felfogása a tudományról és felsőoktatásról /1945–1946/. *Kutatásszervezési Tájékoztató*, 1994/1; A nemzeti Parasztpárt kultúrdiplomáciai felfogása a II. világháború után /1945–1946/. *Valóság*, 2012/7.

A kutatás számára nagy kérdés, hogy a többévesbé koherens parasztpárti kultúrdiplomáciai felfogás a pluralizmust felmondó kommunista párti III. kongresszus után módosul-e, kimutatható-e lényeges eltérés az egyes irányzatok között? A kérdés megválaszolása azért is szükséges, mert a kiélezett nemzetközi helyzetben, a két világrendszer kialakulásának időszakában milyen koncepciót képvisel az a Nemzeti Parasztpárt, amelynek irányzatai – politikai filozófiájuktól függetlenül – valamennyien a „harmadik út” talajáról indultak. A probléma feltárása azért is indokolt, mert a párt baloldalához tartozó politikusok „nagypolitikai” felfogásukban elfogadják a munkás-paraszt szövetség koncepcióját, ezáltal a Kommunista Párt vezető szerepét. Megválaszolandó az a kérdés is, hogy az NPP-ben – irányzattól függetlenül – a háború után meglévő kimagasló kultúrdiplomáciai felkészültség és nemzetközi nyitottság 1946 őszétől módosul-e, illetve mely területeken közelít a kommunista kül- és kultúrpolitikai koncepcióhoz. A kutatásnak meg kell válaszolnia, hogy az NPP megőrizte-e azt a sokoldalúságát a kultúrdiplomáciában, amelyet a háború után vallott és gyakorolt.

A magyar-román kapcsolat megromlik

A Groza kormány politikája révén 1945–1946-ban bekövetkezett igen pozitív változások a nemzetközi helyzetben bekövetkezett módosulásokkal összefüggésben negatív irányt vettek. Ennek oka, hogy Groza magyarbarátsága mind Romániában, mind külföldön megállt a határkérdésnél. A Groza-kormány létalapja ugyanis az volt, hogy megtartja Romániának egész Erdélyt. Mindent, így a magyarok iránti szimpátiáját is alárendelte a határkérdésnek. A határproblémát azzal akarta feloldani, hogy kiáll a világ elé azzal a tétellel, hogy nincs magyar-román határvita, mert a két nemzet között és az erdélyi magyarság körében olyan viszony alakult ki, amelynél a határok nem játszanak többé lényeges szerepet. Ez a határprobléma-nélküliségre alapozott vonalvezetés „ingott meg” 1946 elején. Groza ennek okát abban látta, hogy a magyar kormány a területi rendezést nem tekintette befejezettnek. 1946 januárjában arra a meggyőződésre jutott, hogy Magyarországon újból revizionista irányzat kerekedett felül és az ő román-magyar barátságot hirdető politikája nem talált visszhangra. Nem meglepő, hogy Sebestyén Pál külügyminiszter-helyettes 1946. április 27-i bukaresti tárgyalásain felvetett magyar-

román területi problémát a román kormány kategorikusan visszautasította. Groza ugyanakkor kijelentette, hogy az ő magyarbarátsága változatlan, a magyarbarátság szívügye és ez a politika mindkét nép számára életbevágóan fontos. A határkérdésről az volt a véleménye, hogy azok spiritualizálása meg fogja teremteni a két nép végleges barátságát.¹²⁸

1946. május 7-én a külügyminiszterek párizsi értekezlete foglalkozott a magyar békeelőkészítés tervezetével. A magyar kormány 1946 nyarán azzal a jogos kéréssel fordult a párizsi békekonferenciához, hogy a szomszédos országokban élő magyar nemzetiségiek jogállásának rendezését ne tekintsék az illető országok belügyének, hanem a nemzetközi jog útján szabályozzák.¹²⁹ A magyar kérést azonban a párizsi konferencia elutasította. A békeelőkészítés körüli problémákat Romániában bizonyos politikusok manipulációs célokra használták. Maniuek magyarellenes akciókra szították a tömegeket, azzal, hogy Budapesten a párizsi döntés hatására nagyarányú revíziós tüntetéseket szerveztek. A román nacionalista körök állítása nem felelt meg a valóságnak, mert csupán arról volt szó, hogy a budapesti Csonka-gépgyárban Románia elleni hangulat volt tapasztalható.¹³⁰ Magyarországon látták a gyűlölködés veszélyét, ezért próbálták felvenni ellene a küzdelmet.

A magyar szellemi elit kiválóságai érezték a fel erősödő nacionalizmus miatt keletkezett veszélyt. Az elit nem vonult elefántcsonttoronyba, a szükséges felelősségvállalás nem maradt el. Magyar tudósok, írók és művészek – a legtöbben a Nemzeti Parasztpárthoz kötődők voltak – 1946 őszén felléptek a sovinizmus, a nacionalizmus ellen és hitet tettek a román-magyar barátság mellett. Köztük volt Tamási Áron, Kodály Zoltán, Keresztury Dezső, Alföldi András, Darvas József, Erdei Ferenc, Fogarasi Béla, Gergely Sándor, Hajnal István, Heltai Jenő, Illyés Gyula, Jánossy Dénes, Kárpáti Aurél, Kosáry Domokos, Kisfaludi Strobl Zsigmond, Lukács György, Major Tamás, Ortutay Gyula, Pátzay Pál, Szent-Györgyi Albert, Tersánszky Józsi Jenő, Tolnai Gábor, Veres Péter és Zilahy Lajos. Az értelmiségi

128 Fülöp Mihály 1988 A Sebestyén-misszió. Petru Groza és a magyar kérdés. In Rác István szerk. *Tanulmányok Erdély történelméből*. Debrecen, 197-198

129 *Országgyűlés Naplója. Hiteles Kiadás. II. kötet*. Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Részvénytársulat Könyvkiadója. Budapest, 1948:73.

130 Párttörténeti Intézet Archívuma /PTI. Arch./ 274-21/58.

elit képviselői felszólították a magyar-román barátság híveit, hogy emeljék fel szavukat a sovinizmus és a gyűlölködés ellen, küzdjenek a haladásért és a két nép alkotó együttműködéséért.¹³¹

Az együttműködéshez szükség volt olyan szellemre, melyben megvalósulhat a kölcsönhatás egymás kultúrájára és szellemére. A későbbi években ez a szellem valójában már érvényesülhetett. Más történelmi helyzetben másfajta szellem vált irányadóvá.

Az együttműködés visszaesése a békeszerződés megkötése után

A magyar-román együttműködés alfája és ómegája – a két ország kulturális és tudományos kapcsolatában elért eredmények ellenére – az erdélyi magyarság kultúrájának biztosítása. A két nép együttműködése nem lehetett mindaddig őszinte, amíg a romániai magyarság identitását elsődlegesen meghatározó magyar kultúra elsajátításának feltételeit nem biztosítják. A magyarság irányában is toleranciát biztosító Groza Péter a két ország kapcsolatát determináló problémával, az erdélyi magyarság kultúrájának garantálásával tisztában volt. Groza azért is tulajdonított különös jelentőséget a kérdésnek, mert a Romániával kötendő békeszerződés lehetőségei rossz magyar-román viszony esetén, illetve az erdélyi magyarság alapvető jogainak biztosítása nélkül romlottak volna.

A háború utáni demokratikus román kultúrpolitika eredménye a kolozsvári Bolyai Egyetem, a marosvásárhelyi Orvosi Intézet, a kolozsvári állami magyar színház és opera, a szatmári és aradi államilag támogatott színtársulatok. E pozitív politika része, hogy Moldvában 120 000 csángó lakos számára 100-nál több magyar nyelvű iskolát étesítenek 150 tanítóval. Groza politikájának eredményeként 1948-ra már 1790 magyar népiskola és 173 magyar középiskola működött Erdélyben. Pozitívan értékelhető az is, hogy a magyar iskolákat magyar tanügyi főigazgatók és tanfelügyelők irányították. Sokat tettek a nemzetiségi megkülönböztetés megszüntetése érdekében is. 1947. december 5-én Romániában törvény rendeli el, hogy ahol a lakosság 30 %-a más, azaz nem román nyelvet beszél, törvényszéki, bírósági vagy népi ülnök csak az lehet, aki az illető nyelvet maga is beszéli. A Magyar Népi Szövetség közbenjárására eltörlik a magyar vasutasok kötelező román nyelvvizsgáját. A magyar kulturális kormányzat is mindent megtett a román anya-

nyelvi oktatás terén. Húsz magyarországi román iskola számára tankönyvet nyomtatott. A VKM tanítóképzővel és gimnáziumi oktatással igyekezett bebizonyítani, hogy a szabadság és a demokrácia eszményei szerint politizál.¹³²

A békeszerződés körüli problémák azonban olyan erőket is működésbe hoztak Romániában, amelyek a magyarsággal szembeni gyűlöletet szították, amelyek atrocitásoktól sem riadtak vissza. A két nép egymásrautaltságát elfogadó erők és a gyűlölködést ellenző írástudók a kulturális kapcsolatok népek közti megértést segítő erejében reménykedve továbbra is a Duna-menti népek együttélését szorgalmazták. A párizsi béke megkötése után azonban – a békeszerződés miatt keletkezett feszültségek, valamint a Románia számára már stabilizálódott nemzetközi helyzet miatt – a kulturális és tudományos kapcsolatok intenzitása csökkent. Egy év alatt a magyar-román szellemi kapcsolatok mélypontra jutottak és az a sokoldalú együttműködés, ami a kultúra és a tudomány különböző területein 1945–1946-ban kialakult, sokat veszített súlyából. Románia és Magyarország kulturális kapcsolatai a legminimálisabb szintre korlátozódtak. Ezután kisebb aktivitás csak a kultúregyezmény megkötése, illetve az 1848-as centenáriumi ünnepek idején volt tapasztalható.

A kulturális kapcsolatok visszaesése ellenére a politikai pluralizmussal 1946 őszén lényegében szakító magyarországi baloldal – kiváltképpen az MKP – az együttműködést jónak tartotta és elismerően nyilatkozott Románia nemzetiségi politikájáról. Ez a szemlélet érvényesült az MKP III. kongresszusán is.¹³³ A politikai szempontoknak alárendelt értékelések a múlt hibáit a reakciós politikai erőknek tulajdonították. A kommunista logika szerint a baloldal hatalomra kerülésekor a múlt bűnei megszűnnek, a problémák rendeződnek. Egy, a „demokratikus erők” hatalomra jutása esetén megvalósuló problémamentes magyar-román viszony fogalmazódik meg Fogarasi Bélának a Fórum 1946. szeptemberi számában megjelent írásában. Fogarasi a magyar-román viszony múltbeli alakulásának okát a reakci-

132 *Magyarország történeti kronológiája* IV. 1944–1970. Főszerkesztő: Benda Kálmán, Akadémiai Kiadó, 1983. p. 1034., 1037., 1040. *Országgyűlés Naplója*. II. köt. 1948. p. 519., 535. A II. világháború utáni pozitív román nemzetiségi politikának a párizsi békeszerződés utáni „fordulatával” Sebestyén Kálmán: A romániai Magyar Népi Szövetség belső ellenzékének felszámolása. A Decsy-ügy című, a *Világtörténet* 1996. tavasz-nyár megjelent tanulmányában részletesen foglalkozik.

133 *Szabad Nép*, 1946. október 1.

131 *Szabad Nép*, 1946. október 6.

ós vezető rétegek politikájában látta, ami meglátása szerint a demokratikus erők hatalomra jutása miatt már nem aktuális. A kulturális kapcsolatokat és a nemzetiségi politikát ezért a közös magyar-román demokratikus fellépés feladatának tekintette. Az irredentizmus és a sovinizmus szerinte közös fellépéssel visszaszorítható.¹³⁴ Kommunista szempontú perspektivikus közös Duna-völgyi célokat tartalmaz az MKP Értelmiségi Osztályának 1947 februári munkaterve is.¹³⁵

1947 tavaszán a kommunista vezetőség baloldali által sugalmazott jó viszony nem volt egyértelmű és a megoldandó problémák is maradtak. A visszaszorult magyar-román kapcsolatokra a legnagyobb kritikát Dinnyés Lajos miniszterelnök a kormányprogram 1947. október 7-i ismertetésekor gyakorolta Romániával szemben. Dinnyés kifejtette, hogy Groza fáradozásait őszintén megérti, de úgy véli, itt az ideje annak, hogy most már a baráti megnyilatkozásokon túl reális együttműködés alapjait is lefektessük.¹³⁶ 1946 őszétől a kiélezett belpolitikai helyzetben a magyar-román kapcsolatok visszaesésével összefüggésben a Nemzeti Parasztpárt nem fejtette ki álláspontját.

A magyar-román kapcsolatok – az 1947-es mélyponthoz viszonyítva – a centenáriumi ünnepeken bizonyos értelemben fellendültek. Romániában a sajtó már bővebben foglalkozott Magyarországgal, a magyar nyelvű lapok például ünnepi kiadásban jelentek meg. A centenáriumi ünnepek kiemelt kultúrpolitikai jelentőséget kaptak.¹³⁷ 1948 tavaszán a magyar kultuskormányzat részéről több részletesen kidolgozott, a magyar-román kulturális kapcsolatokat erősítő rendezvény terve készült el. Ezek között is az egyik legjelentősebb volt az andornoki Mocsáry Lajos-kastély felavatása 1948. május 28-án. A magyar-román jó viszonyt kívánta az is demonstrálni, hogy a berendezést magyar és román népművészeti tárgyakból állították össze. Ugyanezeken leplezték le a magyar és román barátság úttörőjének, Mocsáry Lajosnak szobrát, amelyet Eugen Giunka román szobrász készített.¹³⁸

134 Fogarasi Béla elemzése az Utunkról, a Romániai Magyar Írószövetség lapjáról. *Fórum*, 1946. szeptember 2. p. 7., 9.

135 PTI. Arch. 274f. 24/2.

136 *Országgyűlés Naplója, Hiteles Kiadás*. I. kötet. Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Részvénytársulat Könyvkiadója. Budapest, 1948:46.

137 PTI. Arch. 274f. 21/71.

138 Új Magyar Központi Levéltár /UMKL/-XIX-I-1e. 1948-253111.

Szerény tudományos kapcsolatok

A háború utáni magyar-román tudományos kapcsolatok – a két országot terhelő korábbi állapotok ellenére – jól indultak. A kezdeti eredmények után, 1946 őszétől azonban nem következett be az a folytatás, ami az együttműködés kiépülése után elvárható lett volna. 1946 második fele és 1948 között mindössze néhány, a tudományos kapcsolatokat erősítő rendezvényre és tudóscserére került sor a két ország között. 1947. május 3-án avatták fel a Munkácsy Mihály utcában Groza Péter miniszterelnök jelenlétében a Mocsáry Lajosról elnevezett magyar-román kollégiumot. A Mocsáry Lajos Kollégium a magyar hallgatók mellett a Magyarországon tanuló román egyetemistáknak nyújtott otthont. A kollégiumban kialakult szellemi légkört a román és a magyar irodalom és tudomány jeles műveit felölelő gazdag könyvtár biztosította.

A Mocsáry Lajos Kollégium felavatása mellett fontos cselekedete volt a magyar kultúrpolitikának, hogy 1947. november 17-én Budapesten felállította a Tanárképző Főiskolán a Román Tanszéket. A Román Tanszék a hazai román fiatalok köréből toborozva utánpótlást, enyhíthette az általános iskolai tanárhányt. A tudóscserét mindössze Gáldi László nyelvész vezette delegáció romániai útja jelentette.

A szerény magyar-román tudományos kapcsolatok idején a Teleki Intézetnek a román történészekkel kialakított együttműködése 1947–1948-ban is folytatódott. Egy a *Studii si Cencetari Istorice* 1947-es cikkében M.A. Boldur, a Iasi-i Egyetem professzora felhívta a figyelmet az összehasonlító módszerre és a *Revue d'histoire comparee* tevékenységének fontosságára. Ugyanebben az évben Andrei Ostetea más történészek társaságában – Avram P. Todor és Victor Cherestesiu – meglátogatta az Intézetet. 1948-ban pedig a „Revue” kiadta Ostetea munkáját: *Az 1848-as forradalom és a román parasztság. (La révolution de 1848 et les paysans en Roumanie)* címen. Ugyancsak 1948-ban kereste fel az Intézetet L. Radoceanu, Románia oktatási minisztere, aki elismerően nyilatkozott I. Tóth Zoltán „A román nacionalizmus első százada Erdélyben” című, 1946-ban magyar nyelven megjelent, hiteles dokumentáción alapuló művéről. Később azonban, amikor dogmatikus marxista-leninisták kerültek hatalomra Magyarországon, véget vetettek a vállalkozásnak.

A magyar-román tudományos kapcsolatok 1947–1948-ban meg sem közelítették a háború utáni aktivitást. Magyar részről nyitottak voltak,

ezért több kezdeményezést is tettek. Ortutay Gyula kultuszminiszter például a magyar-román kultúregyezmény parlamenti vitájában elmondta, hogy a Magyar Nemzeti Múzeum és a könyvtárak szívesen állnak a kultúracsere szolgálatába egy egészséges szellemi vérkeringés megvalósítása érdekében. A közeljövőben megvalósuló tudományos együttműködési eredményként Ortutay arról informálta a parlamentet, hogy előkészületben van egy román-magyar szótár. A visszafogott tudományos kapcsolatok időszakában az együttműködés bizonyos elmozdulására utal a kultuszminiszternek az a kijelentése, hogy nemcsak magyar részről, hanem román oldalról is kezdeményezték a kapcsolatok kiépítését.

Kisebbségi, előremutató, nem kizárólagosan szak tudományi jellegű eredményről csak a centenárium alkalmából megrendezésre kerülő tudományos összejövetelek kapcsán beszélhetünk. Ilyen volt az évfordulós tervezet 1848–1849 magyar-román vonatkozásainak kiadványokban a kölcsönös megértés és közeledés szellemében való feldolgozása és publikálása. A Debreceni Nyári Egyetem keretében előadásorozatot terveztek a dunai megbékélés szolgálatában. A magyarországi történelem és földrajz szakos tanárok számára hasonló szellemű tanfolyamot kívántak indítani. Az elképzelések között szerepelt egy Román Intézet felállítása Budapesten, valamint lektorátus, esetleg tanszék felállításának előkészítése egy vidéki egyetemen.¹³⁹

Civil szervezetek aktivitásának csökkenése

A háború után mindkét ország vezetése abból indult ki, hogy a megbékélés akkor lesz igazán sikeres, ha abban a társadalom is részt vesz, és ha a civil szféra részéről is akarják a közeledést. 1945–1946-ban igen aktív volt a Magyar-Román Társaság és megpróbálták dinamizálni a Román-Magyar Társaságot is. 1946 őszétől – mint a legtöbb területen – itt is csökkent az aktivitás. A Társaságoknak mindössze két jelentősebb rendezvényére került sor. Az első találkozó Magyarországon volt.

1947. május 3-án, a Magyar-Román Társaság által rendezett Román Kultúra Hete keretében avatták fel a Mocsáry Lajos Kollégiumot. A visszaesett magyar-román kapcsolatok körülményei között a sajtóérdeklődés előterébe került a Román Kultúra Hete és a Groza Péter vezette 80 tagú román delegáció magyarországi látogatása. A román delegáció

budapesti tartózkodása alkalmából Kodály Zoltán, a Magyar-Román Társaság elnöke újlag hitet tett a dunai népek megbékélése mellett és elítélte az önző és a fejlődést kerébe törő sovinizmust. Kodály kifejtette, hogy meg kell ismernünk egymást és a megismerésnek a kultúra, a művészet, valamint a zene a legalkalmasabb eszköze.¹⁴⁰ A magyar-román együttműködés visszaesésével, valamint az erősödő nacionalista tendenciák ellen a Magyar-Román Társaság megpróbált fellépni. A Román Kultúra Hete a Társaság emelkedett hangú kiáltványt intézett a magyar és a román néphez, amelyet a magyar művészeti, irodalmi és tudományos elit is aláírt. Kiáltványukban felszólították a magyar és román barátság híveit, hogy emeljék fel szavukat a sovinizmus és gyűlölködés ellen.¹⁴¹ A kulturális együttműködést a Magyar-Román Társaság azzal is segíteni próbálta, hogy a VKM támogatásával kezdeményezte: valósuljon meg egy kelet-európai szellemi találkozóhely, amely elsősorban a román-magyar szellemi értékek cseréjéért, a magyar-román kultúra képviselőinek megbeszéléseit hivatott lehetővé tenni.¹⁴²

A román partnerszervezet látogatását viszonyozva a Magyar-Román Társaság látogatására 1947 nyarán került sor. A magyar küldöttség találkozott a román szellemi élet vezetőivel, akik szívélyesen fogadták a magyarokat. A Román-Magyar Társaság estéjén Fenesan professzor elismerően nyilatkozott a magyar kultúráról és különösen nagyra értékelte az Eötvös Kollégium és a Teleki Intézet szerepét. A Román-Magyar Társaság vendégszerető volt, elmélyült tevékenységet azonban nem folytatott. A kevés rendezvény közé tartozik a háború utáni Magyarországot bemutató előadás-sorozat.¹⁴³ Ennek okát Gáldi László abban látta, hogy a Társaságban olyan személyek (Eftimin, vagy Galaction) jutottak meghatározó szerephez, akiknek szellemi teljesítményeik ellenére a magyar kultúrához alig van kötődésük.¹⁴⁴

Azonban nemcsak a Román-Magyar Társaság szerepe vált formálissá, hanem a Magyar-Román Társaságé is. A háború után a két nép közeledésének elősegítésében munkálkodó szervezet szintén ellaposodott, tevékenysége a legminimálisabb szint-

139 *Országgyűlés Naplója*, II. köt., 534. 536. 537. UMKL-XIX-I-1e. 1948-253111.

140 *Magyarország történeti kronológiája 1944–1970*:1036; Nagy Béla: A szomszéd népek nyelve és irodalma. In Sinkovics István főszerk. *Az Eötvös Lóránd Tudományegyetem története 1945–1970*. Budapest, é.n. p. 511.

141 *Országgyűlés Naplója*, II. köt. 516.

142 *Országgyűlés Naplója*, II. köt. 534.

143 *Szabad Nép*, 1947. július 6.

144 UMKL-XIX-I-1e. 1947-120751.

re csökkent. A korábban aktív Nemzeti Parasztpárt gyakorlatilag nem vállalt szerepet. A Társaság jelentőségének csökkenését egyrészt a civil társadalomnak a hatalom által történt visszaszorításával hozhatjuk összefüggésbe, másrészt azzal a vérvesztéssel, amely minden, az elit által létrehozott szerveződést sújtott 1947-től. Az 1947–1948-as nagy emigrációs hullám a Magyar-Román Társaságot sem kímélte. A Társaságban korábban vezető szerepet játszó köztül ekkor hagyta el Magyarországot Szent-Györgyi Albert, Alföldi András, Csicsery Rónay István és Szabó Zoltán. Az itthon maradottak közül Hajnal Istvánt az MTA átszervezésekor megfosztották akadémiai tagságától, Kosáry Domokos elvesztette állását, Komáromy Pált „nyugdíjazták”, Justus Pált pedig koholt vádak alapján bebörtönözték.

A Magyar-Román Társaság visszafogottnak mondható aktivitása a centenáriumi ünnepségek idején formálisan megélelni. 1948. április 26-án az Uránia Filmszínházban a Társaság rendezésében előadást tartottak.¹⁴⁵ Az 1947-ben kezdeményezett szellemi találkozóhely 1948. május 26-án Andornakon létrejött.¹⁴⁶

Az irodalmi-művészeti viszony

A művészeti kapcsolatok a kultúra más területeihez hasonlóan szintén visszafogottá váltak. Együttműködés csupán az irodalom területén volt megfigyelhető. 1947 áprilisában rendezték meg a magyar és román írók értekezletét Bukarestben.¹⁴⁷ A szerény keretek között sokat tett a magyar-román irodalmi kapcsolatokért Avram Todor. Todor 1947 májusában Budapesten is látogatást tett és a magyar ügy egyik szószólójának számított Romániában. Egyébként ő fordította románra Mikszáth Kálmán „*A szelistei asszonyok*” című regényét.¹⁴⁸ Eredményként elkönnyelhető, hogy 1947 nyarán Petőfi-ünnepségeket rendeztek Bukarestben.¹⁴⁹

Mivel a magyar-román kulturális kapcsolatok alakulására mindenkor kihatással volt az, hogy miként alakul az erdélyi magyarság helyzete és kulturá-

lis lehetőségei, ezért a magyar-román együttműködést is nagymértékben befolyásolta az, hogy 1947. március elején Kolozsvárott megalakult a Romániai Magyar Képzőművészek Szövetsége Koós Károly elnökletével.¹⁵⁰ A szerénynek mondható magyar-román művészeti kapcsolatok további eredményeként tartható számon, hogy az 1947-es Román Kulturális Hétre kiadták Eminescu válogatott műveit és a modern román líra egy válogatott gyűjteményét.¹⁵¹

A szűkre szabott magyar-román irodalmi kapcsolatok kiszélesítését szolgálta, hogy 1948. január végén alakult meg a román és a magyar írók közös bizottsága. A bizottság céljával a román és a magyar irodalmi termékek cseréjét tűzte ki.¹⁵² A kulturális élet legtöbb területén bizonyos aktivitás volt kimutatható a centenáriumi ünnepségek idején. Így történt ez az irodalmi együttműködésben is. A forradalom és szabadságharc százéves évfordulójára Romániába Casta Carei fordításában megjelentették Petőfit.¹⁵³

A művészeti együttműködésben a centenáriumhoz kapcsolva tervezték a bukaresti Nemzeti Színház, valamint egy román és egy erdélyi színtársulat magyarországi fellépését. A képzőművészeti együttműködés részeként magyar művészek kiállítását is tervezték Bukarestben.¹⁵⁴ A magyar-román művészeti együttműködés konkrét eredménye, hogy 1948. április 11-én Romániában a Magyar Művelődési Szövetség által rendezett Országos Népi és Táncsoport kultúrverseny döntőjében részt vettek román ének- és táncsoportok is.¹⁵⁵

A kulturális egyezmény megkötése és parlamenti vitája

A szerénynek mondható román-magyar kulturális kapcsolatok ellenére 1947. november 25-én mégis az elsők között Romániával köt kultúregyezményt Magyarország. 1947 őszén a formálódó népi demokráciák az „egységes imperializmusellenes frontot” másként nem építhették ki, mint a köztük lévő „ellentétek felszámolásával”. A magyar-román ellentétek 1947 őszétől a mindkét országban tényleges hatalmat gyakorló kommunisták érdekeinek

145 PTI. Arch. 274f. 21/71. Az 1947-es tudós-emigráció néhány kérdésért Tarnóczy Tamás: *A Természettudományi Társulat nehéz napjai. Természet Világa*, 1996/11:505.c. írásában világítja meg.

PTI. Arch. 274f. 21/71.

146 PTI. Arch. 274f. 21/71.

147 *Szabad Nép*, 1947. április 19.

148 UMKL-XIX-I-1e. 1947-120751.

149 *Szabad Nép*, 1947. július 6.

150 *Magyarország történeti kronológiája 1944–1970*:1034; *Szabad Nép*, 1947. március 5.

151 *Országgyűlés Naplója*, II. köt. 519, 533.

152 *Országgyűlés Naplója*, II. köt. 533, 534.

153 PTI. Arch. 275f. 21/71.

154 UMKL-XIX-I-1e. 1948-253111.

155 PTI. Arch. 273f. 21/71.

megfelelően „megszűntek”. Hatalmi szóval így „megszűnt” a két ország közti ellentét és egy „internacionalista” közegben „feloldódtak” a problémák. A nemzetközi politikai érdekek és belpolitikai szempontok alapján inspirált egyezmény így rendkívül gyorsan született meg 1947. október végén, november elején.¹⁵⁶ A román és magyar nyelven készült szerződést 1947. november 25-én Bukarestben magyar részről Ortutay Gyula VKM-miniszter, román részről pedig Livezeanu tájékoztatási miniszter írta alá.

A magyar-román kulturális egyezmény már egy közös imperialista-ellenes blokk szemléletén alapult és a reakciós múlttal való szakítás alapján állt. Az egyezményben tetten érhető az aktuálpolitikai és legitimációs célkitűzések, ugyanakkor a reális múlt, a valós viszonyok is részben megtalálhatók. Az első cikkely szerint a szerződő felek mindannak előmozdítására törekcsenek, ami népeik kölcsönös és alapos megismeréséhez vezet. A cél érdekében küzdeni fognak a fasiszta propaganda és az imperialista sovinizmus, a nemzetiségi vagy faji elnyomás szellemének hatásai ellen. A kérdés ideologikus megközelítése mellett az 1. cikk csak ott utal a valóságra, hogy a két ország kulturális, tudományos és nevelésügyi megnyilatkozásaiból kiküszöbölik mindazt, ami a másik Szerződő Fél népének méltóságát sérti.

A szerződés 2. cikkelyében már megfogalmazódnak a legfontosabb tényleges problémák és a megoldási javaslatok. Eszerint mindkét fél a legmesszebbmenően támogatni fogja a másik fél nemzetiségéhez tartozó és saját országban élő népesség mindennemű kulturális és tudományos, saját anyanyelvű közoktatási, művészeti és testnevelési intézményeit az országukban élő állampolgárok teljes jogegyenlősége alapján. A 3. cikkely is fontos célt fogalmaz meg akkor, amikor a szerződő felek a két nép közötti barátság előmozdítása céljából saját területükön támogatják a Román-Magyar Társaság és a Magyar-Román Társaság működését.

A 4. cikkely arról szól, hogy a román kormány Bukarestben kolozsvári fiókintézettel saját vezetése alatt álló magyar, a magyar kormány pedig Budapesten debreceni fiókintézettel saját vezetése alatt álló román kulturális intézetet létesít. Az intézetek a viszonyosság alapján, a két állam kulturális és tudományos együttműködésének célját fogja szolgálni,

156 *Magyarország történeti kronológiája 1944–1970*:1040. UMKL-XIX-I-1e. 1947-168492, A magyar-román kulturális szerződést 1947. november 25-én kötik meg. *Diplomáciai és nemzetközi jogi lexikon*. Akadémiai Kiadó. Budapest, 1967:466.

olyan információs feladatokat teljesítenek, amelyek rendszeresen és állandóan anyaggal látják el a sajtót és a kulturális élet intézményeit.

Az egyezmény szerint Magyarország és Románia a tudomány eszközeivel is fel kívánta venni a harcot a gyűlölködés és az előítéletek ellen. Az 5. cikkelyben a szerződő felek kinyilvánították, hogy erőfeszítéseket kívánnak tenni annak érdekében, hogy a lehetőségekhez mérten a másik nép nyelve, irodalma, történelme, valamint a másik nép helyes megismerésére alkalmas tudományok számára az egyetemeken és a főiskolákon tanszékeket és lektorátusokat létesít. A pontos és reális tájékoztatás érdekében – ami egymás jobb megismerésének eszköze – a Szerződő Felek mindkét országban kölcsönösen sajtóügynökségeket létesítenek, megkönnyítik a sajtótudósítók működését és elősegítik az újságírói látogatásokat. Az együttműködés és a kölcsönös megértés érdekében számos, a közeledést elősegítő lépést tartalmaz a 7. cikkely. Ebben kimondják, hogy Magyarország és Románia népeinek kulturális téren való együttműködésére és kölcsönös megismerésére irányuló törekvéseikben támogatást nyújtanak egymásnak tudósok és nevelők kölcsönös meghívásában, a kutatási feltételek megteremtésében, valamint művészek, kulturális szakemberek és újságírók cseréjének a megkönnyítésében.

A szerződés fontosnak tartja a szakképzést elnyerni szándékozó tudósok, művészek, mérnökök, tanárok, egyetemi hallgatók, középiskolások és munkások cseréjének megszervezése céljából ösztöndíjak juttatását. A megállapodás magában foglalta Magyarország és Románia tudományos, művészeti és kulturális intézményei, könyvtárai, az állami gyűjtemények és szakmai szervezetei közötti együttműködés kiépítését. Különösen lényeges volt az erdélyi magyarság szempontjából a szerződésnek az a része, amely kimondta a könyvek, folyóiratok és más sajtótermékek szabad forgalmának és szabad terjesztésének biztosítását, lehetőleg a szállítási kedvezmények engedélyezése útján. Az egyezmény fontosnak tartotta a népművészeti, képzőművészeti kiállítások, irodalmi rendezvények, zenei versek, színi előadások megrendezésének szervezését, valamint a rádióadások közvetítését. Az előítéletek megszüntetéséhez járult volna hozzá a másik fél országának és népeinek minél teljesebb megismerésére irányuló kirándulások szervezése, a sportrendezvények és a turisztikai együttműködés. Egymás kultúrájának megismerését segítették a 8. cikkelyben foglaltak. Ezért a Szerződő Felek támogatást nyújtanak tudományos és irodalmi munkák fordítására

és megjelentetésére, ugyanakkor gondoskodnak a szerzői jog törvényes védelméről. A közeledés és a jó viszony szempontjából a 9. cikk, amely kimondja, hogy a Szerződő Felek megállapodást fognak kötni a felsőfokú és szakiskolai felvétel jogi vonatkozásairól, az iskolai oklevelek elismeréséről, a végzettség, a vizsgák és a tudományos fokozatok szabályozásáról.

A perspektivikus és elmélyülő együttműködés érdekében a Szerződő Felek biztosítják a tudósok segítségét egymás tudományos intézeteiben való kutatásaikban, megkönnyítik a múzeumokban, levéltárakban folyó kutatást. A 11. cikkely szerint Magyarország és Románia lehetővé teszi az ifjúsági és sportszervezetek együttműködését. A társadalmi manipuláció, a gyűlölködés elleni harc visszaszorítása szempontjából nagy fontosságú a 12. cikkely. A hamis tudat kifejlődése ellen a Szerződő Felek gondoskodni kívántak arról, hogy a jövőben a tankönyvekben és más kiadványokban mindazt mellőzzék, ami a valóság elferdítését vagy a meghamisítást segíti és arra alkalmas, hogy a másik államot kedvezőtlen színben tüntesse fel. Kinyilvánították azt is, hogy a tankönyvek és más közhasználatban lévő nyomtatványok felülvizsgálatát megszervezik.

Az elvi célkitűzések mellett a szervezeti kereteket is meg kívánták teremteni, ezzel a szerződés II. fejezete foglalkozik. Az egyezményben foglalt célok gyakorlati megvalósítására Román-Magyar Vegyes Bizottságot hoznak létre. A bizottság egy 8 tagból álló magyar és egy 8 tagból álló román tagozatra oszlik. A bizottság tanácsadói, kezdeményező és felügyeleti jogkörrel rendelkezett, továbbá a kormánynak elvi jelentőségű javaslatokat terjesztett elő. Az egyezmény előírta, hogy a Vegyes Bizottság első ülése ügyrendjének megállapítása után azonnal megkezdje az egyezmény alkalmazására irányuló javaslatok kidolgozását.

A Szerződő Felek kötelezettséget vállaltak arra is, hogy az egyezmény gyakorlati alkalmazására irányuló szükséges adminisztratív és pénzügyi intézkedéseket megteszik. Az egyezmény kimondja, hogy mindazok a megegyezők érvényben maradnak, amelyek nem ellentétesek a jelen egyezmény általános szellemével. A szerződés szerint az egyezményt ratifikálni kell, és a ratifikációs okmányokat Budapesten cserélik ki és ettől az időponttól 5 évig marad érvényben. Amennyiben hat hónappal az egyezmény lejártá előtt a szerződő felek egyike sem mondja fel, az egyezmény önmagától további öt évre meghosszabbítottan tekintendő.¹⁵⁷

A magyar-román kulturális egyezmény olyan

államközi okmány, amelyben a „sollen” túlsúlyos a valós tényekkel szemben. Ebben a kultúregyezményben olyan idealisztikus jövőkép fogalmazódik meg, amely egyetlen népi demokráciával megkötött egyezményben sem volt tetten érhető. A magyar-román ellentétek miatt nem véletlen, hogy ez a szerződés ennyire át volt politizálva, hiszen itt kellett volna a legtöbb problémát megoldani. A baloldal vezette két népi demokrácia úgy látta, hogy képes az ellentmondásokat felszámolni. Az évszázadok óta felhalmozódott ellentétek miatt azonban nem lett volna szabad ennyi utópisztikus elemet beépíteni. Az utópisztikus elemeknek a szerződésbe való beépítése nem véletlen, mert a „népi demokrácia” útjára lépett új politikai elitnek erre szüksége volt, ezáltal is remélték társadalmi támogatottságuk növelését.

A háború utáni első kultúregyezmény ratifikációs vitája 1948. január 30-án kezdődött. Mivel a szerződés valós megoldandó problémákat és utópisztikus elemeket egyaránt tartalmazott, ezért a politikailag aktív tényezők mentalitásuknak megfelelően, de pozitívan viszonyultak hozzá.¹⁵⁸ A kultúregyezmény ratifikációs vitájában a „koalíció” pártjai közül az NPP nem vett részt. A kormány nevében hozzászóló Ortutay Gyula egyértelműen megfogalmazta, hogy az egyezmény nemcsak fontos történelmi missziót teljesít, hanem azért is jelentős, mert a jövő politikai fejlődési perspektíváit is megmutatja.¹⁵⁹ A kultuszminiszter szerint a szerződés azért is nagy jelentőségű, mert olyan két országot köt össze, amelynek nemzetiségei egymás országaiban élnek. Úgy ítélte meg, hogy a magyar-román szerződés nemcsak a két ország közötti kormányzati kezdeményezés következménye, hanem a civil társadalomé is.¹⁶⁰ A magyar-román kulturális egyezményt az országgyűlés 1948. e.t.c.-ben hagyta jóvá, kihirdetése 1948. július 15-én volt.

Az egyezményben foglaltak – már ami az érdemi, lényeges problémákat illeti – papíron maradtak. Az utóbbiakat az egyezménnyel a szőnyeg alá söpörték azzal, hogy mindenki a „saját háza előtt söpörjön”. Az egyházi javak államosításával kihúzták a talajt a magyar nyelvű oktatás alól Erdélyben, a kolozsvári Bolyai Egyetemet pedig – miután az Erdélyi Tudományos Intézetet és az Erdélyi Múzeum Egyesületet már 1950-ben megszüntették – 1959-ben „egyesítették” a román egyetemmel és ezáltal a magyar nyelvű felsőoktatást is ellehetetlenítették.

158 *Országgyűlés Naplója*, II. köt. 513-514.

159 *Országgyűlés Naplója*, II. köt. 513.

160 *Országgyűlés Naplója*, II. köt. 533.

157 UMKL-XIX-I-1e. 1948-253157.

A barátság megmarad Jugoszláviával

A magyar-jugoszláv kapcsolat mondható az egyetlen olyan viszonynak, amelyről 1945–1946-ban mind a sajtó, mind a politikai erők, így a Nemzeti Parasztpárt csak elismerően nyilatkoztak. Igen sokat tett a magyar-jugoszláv kulturális kapcsolatok kiszélesítéséért a parasztpárti miniszter Keresztury Dezső, továbbá a párthoz közel álló folyóirat, a Válasz. A magyar kormány legfontosabb feladatai közé tartozott a Jugoszláviával kialakult barátság ápolása, ezért Ortutay Gyula VKM miniszter vezetésével 1947. július 22-én Belgrádba utazott a magyar-jugoszláv kulturális egyezmény előkészítésére. Mivel a tárgyaló felek között lényeges eltérés nem mutatkozott, ezért az egyezmény aláírását 1947 augusztusára tervezték.¹⁶¹ A szerződés aláírására augusztusban nem került sor, de a két ország közötti viszony tovább is a legsikeresebb kapcsolatok egyike volt. Dinnyés Lajos 1947. október 7-i parlamenti beszédében nem véletlenül a legnagyobb baráti elismeréssel emlékezett meg Jugoszláviáról, arról az országról, ahol a magyarok állampolgári jogaikkal teljességben élhetnek.¹⁶² A miniszterelnöki vélemény nem volt formális udvariassági gesztus, mert ugyanebben a beszédben Romániáról nem a legpozitívabban nyilatkozott a kormányfő.

A magyar-jugoszláv kulturális kapcsolatokról szóló egyezményt végül is 1947 október 15-én írták alá, amikor a miniszterelnök vezetésével kormányküldöttség utazott Belgrádba. A magyar, valamint szerb-horvát nyelven készült szerződést magyar részről Molnár Erik, Jugoszlávia képviseletében Sztilinovics Marjau írta alá. Az 1947 őszi és téli kidolgozásra kerülő és aláírt kulturális egyezmények „létüket” elsősorban a Kominform megalakulásának, a népi demokráciák „formálódó” egységes érdekeinek köszönhetik. A megkötött egyezmények között a magyar-jugoszláv szerződés kivételt jelent, és eltér azoktól annyiban, hogy egy háború óta kiépült jó viszonyra épít, egy eredményes együttműködést zár le. Mivel a szerződést jóval a Kominform 1947. október 7-i létrejötte előtt dolgozták ki, ezért itt direkt módon nem fogalmazódnak meg a kominformos érdekek, az egyezmény nincs „átideologizálva” és „átpolitizálva”. A magyar-jugoszláv kulturális együttműködésről ezért megállapíthatjuk, hogy egy „normális” kultúrpolitikai

okmány, egy olyan szerződés, amely az 1945–1948 közötti jó magyar-jugoszláv viszonyokban gyökerezik és reális célokat fogalmaz meg. Ennél az egyezménynél nem kellett az ellentéteket a népi demokráciák egységének demonstrálása miatt a szőnyeg alá söpörni, nem kellett ideologikus és politikai szempontok miatt a viszonyokat idealizálni. A háború utáni valóság és az egyezmény szelleme itt szinkronban voltak.

Magyarország és Jugoszlávia kormánya a népek közötti baráti viszony és a kölcsönös megismerés és kultúrájának összhangba hozása miatt köti meg a kultúregyezményt. Egy olyan okmányról van szó, amelynek középpontjában a jó viszony és a kölcsönös jóindulat áll. A 6 szakaszból álló szerződés első szakaszában a szerződő felek kinyilvánítják, hogy a tudományos, az irodalmi és kulturális kapcsolatok keretében a lehető legnagyobb jóindulatot és előzékenységet fogják tanúsítani. A 2. szakasz is a jobb megismerés miatt tartja fontosnak a másik nép kultúrájának tanulmányozására tudományos intézetek létrehozását. A szerződés 3. szakasza kimondja, hogy az egyezmény feladatainak megvalósítására Vegyes Bizottságot kell alakítani. A magyar és jugoszláv tagozatra oszló bizottság egyik székhelye Budapest, a másik Belgrád.

A magyar tagozatban helyet kaptak a legfontosabb kulturális, politikai és tudományos szervezetek képviselői, valamint a magyarországi délszláv lakosság elismert kulturális-művelődési intézményeinek és politikai szervezeteinek vezetői. Az egyezmény szerint a Vegyes Bizottság szükség szerint tartja üléseit, azonban legalább évenként kétszer, és pedig váltakozva Magyarország és Jugoszlávia területén egy közösen kiválasztott városban. A 4. szakasz azt fogalmazza meg, hogy a Vegyes Bizottság feladata az egyes javaslatok előterjesztése az illetékes kormányokhoz. A kormányok feladata pedig az, hogy a javaslatoknak megfelelő rendelkezéseket országukban a legrövidebb idő alatt oldják meg és hajtsák végre. Az 5. szakasz a Vegyes Bizottság feladatait tartalmazza. Az egyik legfontosabb és első helyen álló célkitűzés egyetemi tanszékek és lektorátusok létesítése nyelvi, irodalmi, történelmi és földrajzi, valamint műszaki és gazdaságtudományok terén és egyéb olyan szaktárgyak körében, amelyek a másik állam megismerésére vonatkoznak.

Az egyezmény feladatának tekinti tudományos kutatók és oktatók, egyetemi hallgatók és tanulók cseréjének előmozdítását, továbbá mindennemű iskolákban folytatandó tanulmányok és szakképzés támogatását, ösztöndíjak nyújtását, valamint a

161 *Szabad Nép*, 1947. július 23.

162 *Országgyűlés Naplója, I. kötet. Hiteles Kiadás*. Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Részvénytársulat Könyvkiadója. Budapest, 1946:46.

két ország tudományos, kulturális és nevelési szervezetei együttműködésének elősegítését. A szerződés arról is gondoskodik, hogy megadjon minden könnyítést a másik országban folytatandó tanulmányokhoz. Ezért olyan megállapodásokat irányoznak elő, amelyek szabályozzák a fő- és szakiskolai felvételt, a közép- és felsőfokú végzettségek és tudományos fokozatok kölcsönös elismerését. Jugoszlávia és Magyarország lehetővé kívánta tenni kutatóinak egymás intézeteinek kölcsönös felkeresését, a tudományos, irodalmi és művészeti kiadványok állandó cseréjét, továbbá a tudományos intézetek, könyvtárak és közgyűjtemények, valamint mindkét fél egyéb nemzeti művelődési intézményei közötti kapcsolatok biztosítását.

A megállapodás gondoskodni kívánt a tudományos, művészeti és irodalmi művek fordításának elősegítéséről és a szerzői jog kölcsönös védelmének szabályozásáról. A két ország nagy fontosságot tulajdonított a képzőművészeti, grafikai és más kiállítások, valamint a színházi előadások cseréjének és megrendezésének, valamint a filmek, hanglemezek és rádióadások cseréjének megkönnyítésére. Egy- más jobb megismerésének előmozdítása érdekében az ötödik szakasz egy alpontja kiemelten kezeli a kölcsönös kirándulásokat, a sportrendezvényeket. A kölcsönös tájékoztatás érdekében mindkét fél sajtója és rádiója részére ügynökséget és képviselőt létesít. Nagyon fontos a szerződés azon pontja, amely kimondja Magyarországon a jugoszláv, Jugoszláviában a magyar nemzeti kisebbség kultúrájának az elősegítését. Az egyezmény 6. szakasza azt tartalmazza, hogy a lehetőséghez képest a szerződést mielőbb meg kell erősíteni és a ratifikációs okmányokat Budapesten kicserélni, majd az Egyezményt az Egyesült Nemzetek Szervezetének titkárságánál regisztrálás végett bejelenteni. Az egyezmény a megerősítési okmányok kicserélésének napján lép életbe és öt évig marad érvényben. Ha az öt éves időszak letelte előtt hat hónappal egyik fél sem mondja fel a szerződést, úgy tekinthető, hogy azt hallgatólagos megegyezéssel további öt évre meghosszabbították, és így tovább, öt éves időszakonként.¹⁶³

A szerződés aláírására és ratifikálására már a Kominform létrejötte után került sor, ezért a magyar-jugoszláv egyezmény a később aláírt, a népi demokráciákkal megkötött szerződésekhez hasonlóan – de csak a sajtónyilvánosságban – kapott egy ideológiai-politikai dimenziót. Október 16-án a

163 UMKL-XIX-I-1e. 1947-158713. A magyar-jugoszláv kulturális egyezmény. 1947. október 15-én írták alá. *Diplomáciai és nemzetközi jogi lexikon*, 466.

Szabad Nép arról írt, hogy az egyezmény nemcsak a szellem embereit köti össze és nemcsak kulturális együttműködést jelent, hanem elsősorban azt a célt szolgálja, hogy Magyarország és Jugoszlávia dolgozó tömegei kölcsönösen megismerjék egymás haladó és harcos hagyományait.¹⁶⁴

1947. december 3-án Molnár Erik külügyminiszter előterjesztette Belgrádban az 1947. október 15-én aláírt magyar-jugoszláv kulturális egyezmény becikkelyezéséről szóló törvényjavaslatot. December 4-én pedig Losonczy Géza nyújtotta be a külügyi bizottság jelentését.¹⁶⁵ A szerződés kapcsán a kommunisták mellett kifejtették véleményüket más pártok politikusai is. Az NPP részéről Szabó Pál az egyezmény történelmi jelentőségére hívta fel a figyelmet. A parasztpárti író-politikus szerint ezzel a szerződéssel a magyar parlament évszázados mulasztást pótol.¹⁶⁶ Az előzményekből következett, hogy az országgyűlés minden pártja javasolta a szerződést.

A jó magyar-jugoszláv kapcsolatokban fontos állomás volt Tito elnök 1947. december 6-i magyarországi látogatása.¹⁶⁷ Mivel a magyar-jugoszláv kulturális szerződést a kommunista politikusok a barátsági szerződés megalapozásának tartották, ezért nem volt meglepő, hogy 1948. január 9-én a külügyi bizottság a parlament elé terjesztette jelentését a Budapesten 1947. december 8-án aláírt magyar-jugoszláv barátsági és kölcsönös segélynyújtásról szóló szerződés becikkelyezéséről szóló törvényjavaslatot.¹⁶⁸

A magyar-jugoszláv szerződés megkötése után néhány, a két nép barátságát reprezentáló rendezvényre is sor került. Így a Magyar Művelődési Szövetség által rendezett országos népi ének- és táncsoportok kultúrversenyének döntőjében részt vettek a délszláv ének- és táncsoportok. 1948. május 9-én Pécsen „Harcos munka Jugoszláviában” címmel kiállítás nyílt. Szegeden májusban jugoszláv színdarab bemutatására került sor. Ugyancsak 1948 májusában és júniusában volt a magyarországi szerb írókra és politikusokra való emlékezés.¹⁶⁹ A jugoszlávok számára is nagy fontossága volt a magyar barátságnak. A jugoszláv sajtó a legbarátibb hangon írt 1848-ról. A lapok 14 hasáb terjedelemben emlékeztek meg a forradalomról és szabadságharc-

164 *Szabad Nép*, 1947. október 16.

165 *Szabad Nép*, 1947. október 16.

166 *Országgyűlés Naplója*, II. köt. 91.

167 *Szabad Nép*, 1947. december 7.

168 *Országgyűlés Naplója*, II. köt. 367.

169 PTI. Arch. 274f. 21/71.

ról.¹⁷⁰ Magyarországon azzal is demonstrálták a két ország példás kapcsolatait, hogy a magyar-jugoszláv viszony ápolásáért több jugoszláv politikus, így Eduard Kardelj miniszterelnök-helyettes és Staneje Simic külügyminiszter megkapta a Magyar Köztársasági Érdemrendet.¹⁷¹

A felszínen 1948-ig még zökkenőmentes magyar-jugoszláv viszony nem vetítette előre, hogy rövidesen megszakad a szomszédos országok közül legeredményesebbnek mondható együttműködés és a két ország egy ideig ádáz ellensége lesz egymásnak a Szovjetunió diktálta Kominform „határozatai” és ennek itthoni következményei miatt.

Összegzésként megállapítható, hogy az a Nemzeti Parasztpárt, amely a háború után kultúrdiplomáciai törekvéseinek centrumába helyezte a szomszédos népekkel kiépítendő kulturális kapcsolatokat, igen aktív politikát folytatott a Duna-medencei népek közeledéséért. 1946 őszétől azonban passzívvá vált. Nemcsak a pártból távozó vagy eltávolított „jobboldali” vagy centrumhoz tartozó politikusok és értelmiségiek hallgattak el, hanem a parasztpárti baloldal sem mutatott különösebb érdeklődést az 1946 őszétől formálódó „új” helyzetre.

A szovjet kapcsolat új dimenziót kap

A Szovjetunióval kapcsolatos parasztpárti vélemények – az erős politikai determináltság miatt – már jól kimutathatók. Ez azzal is összefügg, hogy ennél a viszonynál fogalmazza meg egyértelműen az MKP az „új” kommunista külpolitika és kultúrdiplomácia irányvonalát.

A háború után még minden irányban nyitott, a magyar és az egyetemes művelődés kölcsönhatásait egyaránt szem előtt tartó magyar kultúrdiplomáciában egyértelműen kimutatható változások kezdődnek 1946 őszén. A szellemi kapcsolatok orientációjának módosulása a belpolitikában „végbemenő” átalakulásokkal hozható összefüggésbe. A politikai pluralizmussal az MKP III. kongresszusán szakító kommunisták nemcsak a polgári erőknek a hatalomból való kiszorítását deklarálják, hanem a kultúrkapcsolatok „új irányultságát is megfogalmazzák. A preferált szovjet és mindinkább a Szovjetunió befolyása alá kerülő szomszédokkal való együttműködés fontosságának

kiemelése mellett formálisan viszont még megfogalmazódik a Nyugattal való kultúrkapcsolat jelentősége is.

A vízvázalasztónak számító pártkongresszuson Rákosi Mátyás egyértelműen kijelenti, hogy a magyar demokrácia külpolitikája nem lehet más, mint egységes, őszinte demokratikus viszony a szomszéd népekkel, mindenekelőtt új szomszédunkkal, a „Nagy és felszabadító” Szovjetunióval. A Kommunista Párt vezetője beszédében azt is deklarálta, hogy Magyarország híd szerepre nem vállalkozik.¹⁷² A párt második embere, Gerő Ernő hozzászólásában ugyancsak a Szovjetunióhoz és a szomszédokhoz fűződő viszony elsőbbségét hangsúlyozta, ugyanakkor még megjegyezte, hogy szoros gazdasági, politikai és kulturális kapcsolatokat akarunk a nyugati demokráciák népeivel.¹⁷³ Az új kommunista külpolitika elméleti kifejtésére Berei Andor a Fórum 1947. januári számában vállalkozott. Berei a pártvezetőkhez hasonlóan az új világpolitikai helyzetben Magyarország külpolitikai irányvonalát a Szovjetunióhoz fűződő viszonyban határozta meg. A kommunista teoretikus szerint a szomszéd népekkel kiépülő viszonynak szintén reális feltételei vannak.¹⁷⁴ A magyar kultúra és tudomány nyitottságát demonstrálandó a Szabad Nép 1947. január 16-án azonban még arról írt, hogy 65 ösztöndíjas megy 19 államba. A kommunista lap szerint Magyarország mindjobban kifejlődő kulturális kapcsolatait az 1947–1948-as tanévben az eddiginél nagyobb mértékben teszik lehetővé fiatal tudósok és művészek külföldön való továbbtanulását.¹⁷⁵

A polgári demokrácia talaján álló erők számára a III. kongresszus után bebizonyosodott, hogy az MKP szakított a demokráciával és a Nyugattal a kapcsolatok átrendezését és leépítését tervezi. A háború utáni demokratikus művelődéspolitikája és kultúrdiplomácia kidolgozója, a kommunisták részéről 1946-tól rendszeresen támadott Keresztury Dezső egyetértett az aggodalmakkal. A kultuszminiszter a felszólalásra úgy reagált, hogy – a magyarok mint kis nép – sem a nyersanyagforrások végtelenségével, sem embertömegeinek nagyságával nem játszhat komoly szerepet az európai népek társaságában. A nemzetközi kultúrkapcsolatokkal kapcsolatosan újfólag fontosnak tartotta, hogy a Nyugat mellett a Szovjetunióval és a szomszéd országokkal

172 Szabad Nép, 1946. október 1.

173 Szabad Nép, 1946. október 1.

174 Berei Andor: Magyarország és a világpolitika. Fórum, 1947. január.

175 Szabad Nép, 1947. január 16.

170 PTI. Arch. 274f. 21/71.

171 Magyar Közlöny, 1948:133-134.

is kapcsolatokat kiépítsük. Az 1945 utáni sokoldalú kultúrkapcsolatok koncepcióját valló és kidolgozó Keresztury a nemzetgyűlést informálandó és a sokoldalú kapcsolatok fontosságát demonstrálandó elmondta, hogy éppen most nyílt lehetőség 200 parasztfű számára, hogy Dániába menjenek tanulni.¹⁷⁶

A polgári erők, mindenekelőtt a Magyar Szabadságpárt részéről megfogalmazott kételyeket Andics Erzsébet visszautasította. A kommunista politikus 1947. március 20-i felszólalásában ugyanakkor már egy kommunista szempontú diplomáciai kart igényelt és ezért támadta a régi diplomatakat. Egyrészt azt hangsúlyozta, hogy magyar szempontú és minden irányban nyitott külpolitikáról van szó, ezért a külkapcsolatok kidolgozásakor nem nézhetünk sem Moszkvára, sem Washingtonra, sem Londonra, hanem Budapestre kell néznünk. A magyar érdekek alapján álló külpolitikát azért nem tartotta eredményesnek, mert a külügyet nem szőtték át a demokratikus elemek. Andics szerint ez a politika akkor lett volna sikeres, ha a külpolitikai apparátust sikerült volna megtisztítani a horthysta bürokráciától.¹⁷⁷ A diplomáciai testület kommunista szempontú átalakítása végbemegy. A kommunista hegemoniát el nem fogadó diplomaták pedig szakítanak a rezsimmel.

Politikai és elvi jelentősége volt annak a felszólalásnak, amit Kondor Imre fogalmazott meg. Az „újtípusú” kommunista koncepcióval szemben, egyfajta harmadik utas irányvonal fogalmazódik meg felszólalásában. A külpolitikáról és kultúrdiplomáciáról kialakult vitában geopolitikai okokra hivatkozva Rákosi „híd szerep” tagadásával szemben Kondor Imre arról beszél, hogy a híd szerepnek nincsen alternatívája. A parasztpárti politikus kifejti: mi itt vagyunk Kelet-Európában, annak mindenféle determináló tényezői között. Mivel kicsit Nyugat és Kelet között vagyunk, illetőleg Kelet legnyugatibb szélén, ezért a mi becsületes, demokratikus meggyőződésünkkel legyünk közvetítők, ha kell, szellemi téren is.¹⁷⁸ A kommunista hatalmi túlsúly miatt a külpolitikában és kultúrdiplomáciában végbemenő esetleges átrendeződések miatt aggódó polgári erők és a parasztpárti vélemények miatt Gyöngyösi János külügyminiszter 1947. március 20-i hozzászólásában még úgy látta, hogy a magyar külpolitika alappillére az, hogy Magyarországnak

mindenekelőtt a szomszédokkal kell jó viszonyt teremteni és a Szovjetunióval őszinte barátságot fenntartani. A kisgazdapárti Gyöngyösi szerint ugyanakkor a Szovjetunió barátsága és a szomszédokkal megteremtendő jó viszony nem jelenti, hogy a távolabbi nagy nemzetektől és a többi kultúrától elszigeteljük magunkat. A külügyminiszter ezért az amerikai, angol és francia kapcsolatok további fenntartásának fontosságát hangsúlyozta.¹⁷⁹ 1947. március 20-i felszólalásában Kádár János sem tagadta, hogy baráti kapcsolatokat kell teremteni a nyugati hatalmakkal. Ugyanakkor kifejtette, hogy a magyarság boldogulásának előfeltétele a Szovjetunióval való barátság.¹⁸⁰

A polgári erőket a politikai életből kiszorító MKP minden területen, így a kultúrában is abszolút túlsúlyra törekedett. A kommunista hegemonia miatt 1947 tavasza utáni magyar politikai életben már nem tartanak igényt azoknak a civil szervezeteknek a működésére, amelyek a „mástípusú” kapcsolatokat voltak hivatottak ápolni. Az „új” helyzetben azonban a népi demokráciákkal való együttműködést elősegítő szervezetekben sem tűrik meg a nem baloldali meggyőződésű politikusokat, értelmiségieket. Így volt ez a Magyar-Szovjet Művelődési Társaságban is.

Összegzés

A fordulat utáni parasztpárti kultúrdiplomácia elemzésénél láttuk, hogy a párt nem mutatott különös érdeklődést a népi demokráciák irányában folytatandó kultúrkapcsolatokkal összefüggésben. Ennek azért is van jelentősége, mert a háború utáni kultúrdiplomácia centrumában a szomszédokkal kapcsolatos politika állt. A kutatásból az a következtetés is levonható, hogy a szomszédokkal kapcsolatos „fordulat” utáni passzivitás nemcsak a párt „jobboldali”, illetve „centrumhoz” sorolható politikusokat, szellemi embereket jellemezte, hanem a kimondottan baloldali irányultságú pártvezetőket és intellektuelleket is. Az elemzésből az is kiolvasható, hogy azok a baloldali parasztpárti politikusok, akik elfogadják az MKP vezette baloldali fordulatot a „nagy-politikában”, azok a Nyugattal fenntartandó kulturális kapcsolatokat továbbra is fontosnak tartották, a magyarságot, a magyar kultúrát nem akarták kiszakítani az európai és egyetemes szellemi életből.

176 *Nemzetgyűlés Naplója, VI. kötet. Hiteles Kiadás.* Budapest, 1952:742-746.

177 *Nemzetgyűlés Naplója, VII. kötet. Hiteles Kiadás.* Budapest, 1952:25. 28.

178 *Nemzetgyűlés Naplója, VII. köt. 46.*

179 *Nemzetgyűlés Naplója, VII. köt. 47-48.*

180 *Nemzetgyűlés Naplója, VII. köt. 282.*

Abstract

While discussing the peasant party's post-war cultural diplomacy it could be seen that this party did not show any particular interest in cultural relations with the new communist states of the neighbouring countries. This fact is of importance partly because policies towards the neighbouring countries took up a central position in Hungary's post-war cultural diplomacy. The research also shows that this post-war passivity, following the "turn" in diplomatic relations towards neighbouring

countries, was not only a characteristic of politicians and intellectuals with right-wing or central tendencies within the party: Decidedly left-wing party leaders and intellectuals shared their lack of interest. The analysis reveals that those left-wing peasant party politicians who approved of the leftist turn spearheaded by the Hungarian Communist Party in nation-wide politics still considered Western cultural relations to be important and did not intend to tear away Hungary and its culture from European and universal intellectual life.

Csomós Nikolett, Fehér vászonra varrt borostyánlevelek – készítéskor.

A noszvaji alkotótelep egyik barlangszobája